

Adamikné Jászó Anna

Retorikai gondolkodás és szövegértő olvasás II.

A szerző az előző számban megjelent tanulmányát az érvelés, az érvtörzés fogalmának részletes leírásával, annak különféle korok és szerzői felfogások szerinti bemutatásával folytatja. Külön kitér a magyar retorikában használt terminusokra, azok kialakulására és használatára. Bemutatja a retorikai érvelés sajátosságait és a formális logika érvelésétől eltérő jellemzőit. A tanulmány további részeiben megismerjük az enthüméma logikáját, valamint a különböző érvtörzéseket. Az antik szerzők felosztását felhasználva részletesen felsorolja és elemzi az általános érvtörzéseket, azaz a toposzokat. Külön kitér az Arisztotelész és Quintilianus által megnevezett érvtörzésekre, és össze is hasonlítja a két ókori rétor megállapításait. Az olvasó megismerheti a magyar retorika nagy alakjainak az érvtörzésekről vallott nézeteit, valamint az ő rendszerezésüket. Továbbá az 1999-ben megjelent Corbett–Connors-féle retorikában megfogalmazott érvtörzésekről is szól a szerző, amelyek főleg a logikán és a valóság kapcsolatain alapulnak.

Az érvtörzés és az érvtörzés fogalma

A továbbiakban szükségesnek látszik az érvtörzés fogalmával és az érvtörzések egyéb osztályozásával is foglalkozni.

Az érvtörzés megközelítése: a kétséges dolgokat azzal erősíti meg, amihez nem fér kétség. Quintilianus szerint: „Tehát mivel az érvtörzés olyan megközelítés, mely bizonyító erővel bír, általa egy dolgot egy másiktól értünk meg, és azt, ami kétséges, azzal erősíti meg, amihez nem fér kétség, ezért szükséges, hogy legyen valami a perben, ami nem szorul bizonyításra. Máskülönben nincs mivel bizonyítanunk, hacsak nem akad valami valóban vagy látszólag igaz dolog, amiből a kétséges dolgok hitelt nyernek” (Quintilianus 2008). Quintilianus ezután felsorolja, mi mindent tekinthetünk bizonyosnak: amit érzékeinkkel felfogunk; az általános meggyőződés tárgyát képező dolgokat; a törvények által szentesített dolgokat; amiről a két fél megegyezik; ami bebizonyított tény; ami ellen a másik fél nem tesz kifogást.

Az érvelés az érvtörzések felhasználása. Aki az érvtörzést helyesen akarja felhasználni, annak ismernie kell a dolgok természetét, mert ezeken alapulnak az *eikosok* (a „valószínű bizonyítékok”). Az *eikosoknak* – minthogy valószínűek – különböző az erősségük; a mai retorikák is azt tanítják, hogy az érvtörzéseknek különböző a valószínűségi foka, vannak erős, kevésbé erős és gyenge érvtörzések. Ezután tér rá Quintilianus az érvtörzések részletes tárgyalására. Az érvtörzések azok a helyek, ahonnan érvtörzést nyerhetünk.

A retorikai érvelés, az argumentáció különbözik a formális logika és a matematika érvelésétől. Chaim Perelman–Arisztotelészhez visszanyúlva – tisztázza a logika, a dialektika, a filozófia és a retorika viszonyát, mindenekelőtt azonban a retorika és a dialektika viszonyát *The Realm of Rhetoric* című könyvének első fejezetében (1982: 1–8). A logikát megkülönbözteti a dialektikától. A logikai érvelés megdönthetetlen igazságokból indul ki, a dialektikai általánosan elfogadott tételekből, az előbbi az igazsággal foglalkozik, az utóbbi az igazolható véleménnyel. Mindegyik terület más és más típusú megközelítést kíván: a matematikustól nem fogadjuk el a csupán ésszerű érvelést, hasonlóképpen a szónoktól nem várjuk el a tudományos bizonyítást: „As a consequence, it is necessary that we clearly distinguish analytical from dialectical reasoning, the former dealing with truth and the latter with justifiable opinion. Each field of thought requires a different type of discourse; it is as inappropriate to be satisfied with merely reasonable arguments from mathematician as it would be to require scientific proofs from an orator” (Perelman 1982: 3). A logika és a dialektika különbségére már Arisztotelész

is rámutatott, ám ez a különbségtétel az idők folyamán elhalványodott, úgy is fogalmazhatunk, hogy nem értették meg Arisztotelész retorikájának a lényegét. A valószínűségi érvelés szempontjából a dialektika és a retorika tehát azonossá vált.

Perelman tárgyalja az argumentáció elsikkadásának az okait: elsősorban Peter Ramusra utal, aki a grammatikát a jó beszéd mesterségének, a dialektikát a jó érvelés mesterségének, a retorikát pedig a nyelv elegáns és díszes használatának nevezte, így kivonta a retorika köréből az érvelést. Ramus barátja, Omer Talon 1572-ben Kölnben publikálta az első rendszeres, a figurákra (szóképekre és alakzatokra) korlátozott retorikát. Ez a lépés vezetett a retorika degenerációjához és elhalásához. A Kant és a matematikai logikusok nyomán a XIX. században kialakult modern logika a logikát nem a dialektikával, hanem a formális logikával azonosította, Arisztotelész analitikai érvelését felhasználva, és teljességgel elvetette a dialektikai érvelést mint a logikától teljesen idegen formát. Perelman szerint a modern logikusok ugyanolyan hibát követtek el, mint Peter Ramus. A XX. századi retorikusoknak pontosan az az érdemük, hogy az arisztotelészi érvelés helyes értelmezésével visszaállították a retorika egyensúlyát (vö. Perelman 1982: 4).

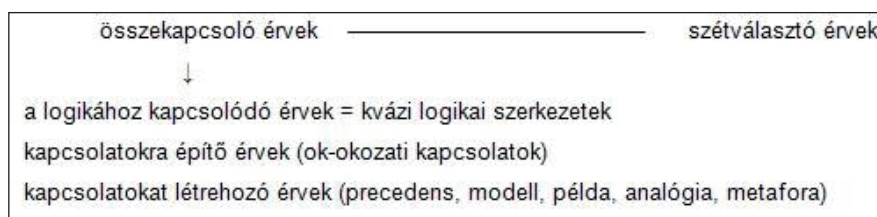
Ezen túlmenően Arisztotelész szembeállította a dialektikát és a retorikát: a dialektika egyéni vitában használatos érveket sorakoztat fel kérdés-felelet formájában, a retorika azonban folyamatos beszédben a tömegnek szól, olyan embereknek, akik nem rendelkeznek kellő tudással, és nem képesek a hosszú okfejtést követni. Arisztotelész *Rétorikája* így kezdődik: „A retorika a dialektika párja” (1999: 1354a). Ezt a kijelentést úgy kell tehát érteni, hogy mind a dialektika, mind a retorika valószínűségi érvelésen alapul, ebben hasonlítanak egymásra, és ebben mindkettő különbözik a logikától. A köztük lévő különbség a megvalósítás módjában van. Nagyon lényeges, hogy erre Perelman felhívja a figyelmet (1982: 4). Teljesen félreérti a dialektika és a retorika viszonyát Rom Harré, következőképpen egész érvelése és mindaz, amit Arisztotelészről ír, elfogadhatatlan (1997: 627–641). Ezzel szemben az új retorika – perelmani értelemben – bármilyen hallgatóságához szólhat: tömeghez, szakemberekhez vagy akár egyetlen emberhez. Még az intraperszonális kommunikáció is belefér.

A magyar retorikákban sajátosan alakulnak a terminusok. A teljesség igénye nélkül csak a főbb változásokat említem meg. Szeberényi Lajos a *bizony* terminust használta, később az *ok* lett használatos, az érvelést pedig *okkötésnek*, az érvforrást *okforrásnak*, *szónoklati okforrásnak* nevezték. Szvorényi József így fogalmaz: „A bizonyíték (*argumentum*) bármily ok, mely érvénnyel s győzőerővel bírhat azon végre, hogy ami előbb kétes volt, elhiggyük. [...] A bizonyítékokat fölvetett tárgyához ki-ki saját okoskodásából vagy szerzett ismeretei- s tapasztalásaiból merítheti ugyan legbiztosabban; vannak mégis némely könnyítő módjaink, melyek mint megannyi forrásokul szolgálnak az egymást kölcsönösen támogató gondolatok feltalálása- és alkalmazásában, s azért *szónoklati okforrásoknak* is nevezethetnek” (1858: 141). Az *érv* szó az *ér* igéből van, vagyis az az érv, amellyel elérjük a bizonyítást. Névy László már az *érv* terminust használja, és meg is magyarázza: „A meggyőzés kifejtéssel és bizonyítással történik. Mindazt, ami a tárgy kifejtésére és bebizonyítására szolgál, *érvnek* vagy *bizonyítéknak* (*argumentum*) nevezzük. Az érv tehát retorikailag nem csupán ok, hanem bármely adat, mely valamit támogat. Az ily okok a tárgy természete szerint a legkülönbébbek lehetnek ugyan, mindazonáltal vannak úgynevezett általános szempontok, melyek a szónoknak irányt adnak felkeresésükre. Ezen szempontokat a régiek *közhelyeknek* (*topoi, loci*) nevezték, s az *érvek forrásának*, székhelyének, kincstárának (*sedes, thesauri argumentum*) tartván őket, bőven tárgyalták” (1878: 39–40).

Acsay Ferenc a meggyőzést *rábírásnak* nevezi, a szokásos meggyőzés-megindítás felosztás pedig nála a következő: *Rábírás értelem útján, érvek segélyével* és *Rábírás érzelmek útján* (1889: 502–508). Szerinte minden következtetés okozati viszonyon alapul, „az ok pedig nem elvontan működik, hanem a társadalmi élet számtalan körülménye módosítja a hatást, s így a rideg következtetés a legtöbb esetben nem biztos” (1882: 502). Hosszasan bizonyítja, hogy a logikai műveletek – a meghatározás, a felosztás, a részelés, a következtetés különböző formái – még nem érvek, a meghatározás csak egy fogalomnak a kifejezésbeli formája, a felhasználása okozati összefüggésen nyugszik. Ha az ok-okozati összefüggést nem tudjuk közvetlenül

megállapítani, akkor más forrásokhoz fordulunk, elsősorban analógiához és ennek fajihoz: az egybevetéshez, a példához, továbbá a tanúskodáshoz. Az érvek származhatnak meghatározásból, felosztásból, részelésből, valamint szillogizmusból; lehetnek „szükségképiek” és valószínűk; és származhatnak ok-okozatból, okozat-okból, tanúskodásból, analógiából, egybevetésből, példából, ellentétből, tapasztalásból. Elveti a külső és belső érvek felosztását.

Más rendszer olvasható Perelmannál. Könyvének hatodik fejezete foglalja össze az érvelési technikákat, ezeket a további fejezetekben részletezi. Szembeállítja – Arisztotelész alapján – a bizonyítást és az argumentációt (*demonstration – argumentation*). Mindenekelőtt összekapcsoló érveket és szétválasztó érveket különböztet meg (Perelman érvelését Adamik Tamás ismerteti, 2003: 31–41). Az összekapcsoló érvek a premisszákból következnek, a szétválasztó érvek olyan elemek elkülönítését célozzák meg, amelyeket a nyelv vagy a hagyomány előzőleg egymáshoz kapcsolt (Perelman 1982: 49).. Az összekapcsoló érvek között kvázi logikai érveket, a valóság struktúráján alapuló érveket és a valóság struktúráját létrehozó érveket különböztet meg (Perelman 1982: 50). A kvázi logikai érvek azok, amelyeket akkor értünk meg, ha összehasonlítjuk őket a logikai, matematikai formális gondolkodással. A kvázi logikai érv abban különbözik a formális dedukciótól, hogy mindig egy olyan nem formális tételhez kötődik, amely egymagában megengedi az érv alkalmazását. A valóság struktúráján alapuló érvek azokon a kapcsolatokon alapulnak, amelyek a valóság elemei között léteznek, ilyenek az ok-okozati kapcsolatok. A valóság struktúráját létrehozó érvek azok, amelyek egy ismert, meghatározott esetből kiindulva megengedik egy precedens, egy modell vagy egy olyan általános szabály megalkotását, amely lehetővé teszi a modellel vagy a példával való érvelést. Ide tartozik az analógia, és ide tartozik a metafora is, ha nem poétikai, hanem retorikai szempontból vizsgáljuk, mégpedig abból a szempontból, hogyan befolyásolja a gondolkodást. Egyrészt kapcsolatokra építünk, másrészt kapcsolatokat teremtünk, kapcsolatokat hozunk létre. Az érvek fajtái Perelman szerint:

Az érvforrások vizsgálatakor nem minden esetben hasonlíthatjuk össze a retorikai és a logikai megoldást. Az enthüméma logikája tulajdonképpen csak a kvázi logikai érvek esetében érvényesül.

Egy fontos megjegyzést kell itt tenni. A retorikai érvelést vagy argumentációt Arisztotelész nyomán világosan leírta a XX. század második felének szakirodalma (Burke, Toulmin, Perelman, Corbett és Connors stb.). Megállapították a szabályokat, a szabályoktól való eltéréseket vagy érvelési hibákat. Ám az érveléssel a retorikán kívüli, egyéb stúdiumok is foglalkoznak. A logikai indíttatású stúdiumok formális és informális érvelésről beszélnek. A formális érvelés a formális logikai és a matematikai logikai érvelés, ami ettől eltér, az egészében hiba, azaz informális érvelés. Vélhetően ezeknek a műveknek a szerzői nem használják a retorikai szakirodalmat, bár olykor bekevernek tárgyalásukba latin kifejezéseket és a retorika által számon tartott érvelési hibákat. (A hazai szerzők egyik fő forrása Douglas N. Walton *Informal Logic. A Handbook for Critical Argumentation* című könyve [1989]. A bibliográfiájában Arisztotelésztől a *Topika* és a *Szofisztikus cáfolatok* szerepel, a *Rétorika* nem, hasonlóképpen a retorikai szakirodalom sem.)

Az enthüméma logikája és az általános érvforrások

Az enthüméma logikája az általános érvforrásokban is érvényesül. Az érvforrások olyan toposzok (*topoi*) (Arisztotelész 1999: 2.22.16) vagy helyek (*loci*) (Quintilianus 2008: 5, 10, 20), ahonnan érveket vehetünk. Quintilianus az érvforrás kifejezést használja: „Vizsgáljuk most meg az érvek forrásait [...] az érvek lelőhelyeit,

olyan vizsgálat, amelynek nem valamilyen dolog vagy személy a tárgya, és nem lehet az érveknek más forrása, csak ami dolgokra vagy személyekre vonatkozik; ezeket pedig vagy önmagukban szoktuk megvizsgálni, vagy más dolgokhoz viszonyítva. Továbbá mindenféle bizonyítás csak egyező vagy egymásnak ellentmondó dolgokból származik, és ezeket szükségszerűen vagy a múltból, vagy a jelenből, vagy pedig a jövőből vesszük. Ezenkívül minden dolgot csakis egy másikkal lehet bizonyítani, ez pedig szükségképpen vagy erősebb, vagy vele egyforma, vagy gyengébb nála. Az érveket vagy elvont kérdésekből merítjük, melyeket dolgokra és személyekre való vonatkoztatás nélkül önmagukban is vizsgálat tárgyává tehetünk, vagy magából a kérdéses esetből, amikor található benne valami, ami nem az általános elmélet köréből ered, hanem a bírói vizsgálat alatt álló jogi eset sajátja. Továbbá a bizonyítékok mindegyike vagy kényszerítő erejű, vagy hihető, vagy csak pusztán ellentmondásmentes. Azonfelül minden bizonyítéknak négy módozata van, tudniillik mivel valami fennáll, ezért a másik nem lehet, mint például: »Nappal van, nincs éjszaka«. Vagy mivel valami fennáll, ezért a másikkal is fenn kell állnia: »A Nap a látóhatár fölött van, nappal van «. Vagy mivel valami nem áll fenn, a másikkal kell fennállnia: »Nincs éjszaka, nappal van «. Vagy mivel valami nem áll fenn, a másik sem lehetséges: »Nem értelmes, nem ember« (Quintilianus 2008: 5/8).

Az érvforrások Quintilianus szerint:

Dolgok – személyek,
egyező dolgok – egymásnak ellentmondó dolgok,
múltbeli – jelenbeli – jövőbeli dolgok,
erősebb – egyforma – gyengébb dolgok,
elvont kérdések – a kérdéses eset,
kényszerítő erejű – hihető – ellentmondásmentes,
a logikai bizonyítás négy módozata.

A részletezés minden lehetőséget felölel, ezek: a személyből (*a persona*) vett érvek, a dolgokból (*a re*) vett érvek (az okból [*a causa*], a helyből [*a loco*], az időből [*a tempore*], a módból [*a modo*], a képességből [*a facultate*], a meghatározásból [*a finitione*], a hasonlóból [*a similitudine*], az összehasonlításból [*a comparatione*], az elképzelt dolgokból [*a fictione*], a körülményekből [*a circumstantia*]). Quintilianus csoportosítását az utókor átvette, alakított rajta, sokféle változat olvasható a különféle retorikákban.

Többféle csoportosítás olvasható a magyar retorikákban. Forrásokat ugyan nem mindig jelölnek meg, de tudjuk, hogy a latin szinte második anyanyelve volt a tudóstársadalomnak, és görögül is tudtak, a klasszikusokat használták elsősorban. Természetesen ismerték a legfrissebb külföldi szakirodalmat is.

Szeberényi Lajos *Politikai szónoklat-tanában* foglalkozik „a beszéd anyagának belső kútfejeivel”: 1. az értelmezéssel (a definiálással), a logikai és a szónoki értelmezés különbségeivel, 2. a fejtegetéssel (ezen a körülmények és az okok „előszámolását” érti: *quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*, azaz ’Mit, ki, mikor, mi okért, melly módon, hol, mivel és hogy’), 3. a „bizonyokkal”, vagyis az érvekkel, ezen belül az okszerkezettel vagy a szillogizmussal.

Szvorényi József *Ékesszólástanában* az érvelést 19 oldalon tárgyalja (1858: 140–159). Az érveket *okforrásoknak* nevezi, a belső érveket *tárgyilag* vagy *belső okforrásoknak*, a külső érveket *tekintélyi* vagy *külső okforrásoknak*. A tárgyilag okforrások 1. a határozás (*definitio*), 2. a fölreszelés (*partitio*), 3. a körületek (*circumstantiae* v. *adiuncta*), 4. a nem és a faj (*genus et species*), 5. az ok és az okozat (*causa et effectus*), 6. az előzők és a következők (*antecedentia et consequentia*), 7. a hasonlítás (*similitudo*), 8. az ellenkezők (*contraria*), 9. az egybevetés (*comparatio*). A körületek alatt található a személyből, valamint a dologból vett érvek, ez utóbbinál ezt írja: „Valamely cselekvény körületeinek feltalálásában az ismert kérdések vezérelhetnek: *Mit? ki? mikép? hol? miért? mikor? és mely eszközök által?*” Ha összevonnuk az 1.,

a 2., a 4., valamint az 5., a 6. és a 8., továbbá a 7. és a 9. csoportot, magában hagyjuk a 3. csoportot, megkapjuk a Corbett–Connors-féle csoportosítást.

Névy László (1878: 39–51) a következő csoportosítást adja a belső érvekre: az értelmezés, a nem és a faj, az egész és a rész, az ok és az okozat, a megelőző és a következő, a körülmények, a hasonló és a hasonlatlan, az egyező és a nem egyező (egybevetés, *comparatio*), az ellentétek, az egyéb tárgyi közhelyek (az illő és a nem illő, a jogos és a jogtalan, a hasznos és az ártalmas, a szükséges és a szükségtelen, a kellemes és a kellemetlen, a bizonyos és a bizonytalan, a könnyű és a nehéz, a nagy és a kicsiny, a lehetséges és a lehetetlen stb.).

Góbi Imre (1888) iskolai retorikája – az Eötvös-féle tanterv ezt ajánlotta – rövidre fogja a bizonyítást, az érvforrásokkal nem foglalkozik. Riedl Frigyes (1888) a következő csoportokban mutatja be a belső érveket: a nem és a faj, a felosztás, a definíció, az ok és az okozat, a körülmények; táblázatában összefoglalva: 1. a definíció, 2. a divízió, 3. az oksági kapcsolatnak a megfontolása, 4. a körülményeknek megfontolása (hely, idő, mód stb.). Négyesy László (1901) a meghatározással, valamint a részeléssel és a felosztással foglalkozik, mással nem. Az utolsó iskolai retorika, amely tisztességesen tárgyalja az érvelést, az Ady Lajos – dr. Lengyel Miklós-féle, mégpedig az 1928-ból származó átdolgozott változata (1928: 8–19). Összefoglalása a következő:

A tartalomgyűjtés (invenció)

I. Tapasztalás	II. Okoskodás
1. A magunk tapasztalása:	1. Következtetés:
a) megfigyelés	a) indukció
b) kísérlet	b) dedukció.
2. A mások tapasztalása:	2. Rendező munkálatok:
a források	a) meghatározás
	b) felosztás
	c) oksági kapcsolat

Ismertetik a szillogizmus szabályos alakját, ezután megváltozott formáit, mégpedig a rövidített alakját (*enthüméma*), a kibővített alakjait (*poliszillogizmus*, *epikheiréma*), valamint a kettős alakját (*dilemma* vagy *szarvas-okoskodás*). Az általános érvforrásokat az „okoskodás rendező munkálatai”-nak nevezik, mivel nem nyerünk új ismeretet, „hanem csak megállapítjuk velük a már szerzett ismereteinknek a) pontos jelentését, b) egymáshoz való viszonyát és c) kapcsolódását.” (Érdemes megfigyelni, hogy a hazai szerzők összekapcsolták a retorika és a fogalmazás tanítását, és az érvelést az invencióban helyezték el. Ezt a megoldást a XX. század vége felé újdonságként határozták meg Freedman és Pringle [1984].)

Az Alszeghy–Sík-féle retorika (1928) – bár megemlíti a külső és a belső érveket egy kis bekezdés erejéig – teljesen elhagyja az érvelést. Két oka lehet az érvelés csökkentésének: az iskolai retorikák 14–15 éves gyerekeknek készültek, és részint talán nehéz volt számukra a logikai részek megértése, részint a XX. század elejétől jelentkező pedagógiai mozgalmak a gyermekközpontúság jegyében úgy vélték, hogy a gyermek a logikai gondolkodásra később érik meg. Az 1930-as évek fogalmazástanítása intuitív jellegű volt. Ehhez a korszellem is hozzájárult: a tömegekre érzelmi eszközökkel igyekezett hatni a szónoklás, a harmincas évek levegőjében ez is benne rejtett. Az iskolai retorikákban fokozatosan visszaszorult az érvelés, majd 1938-ban maga a retorika tanítása is megszűnt; tudományos szinten pedig nem foglalkoztak nálunk a retorikával úgy, mint az angolszász országokban.

Az általános érvforrások (*common topics*) áttekinthető rendszere olvasható a Corbett–Connors-féle (1999) retorikában a) a definíció (genus, felosztás); b) az összehasonlítás (hasonlóság, különbség, fokozat); c) a viszonyok (ok-okozat, előzmény és következmény, ellentétek, ellentmondások); d) a körülmények (lehetséges és lehetetlen, múlt- és jövőbeli tények). Az első két csoport a logikai kapcsolatokon, a másik kettő inkább a valóság kapcsolatain alapul. Ennek következtében az I -> V modell (vö. az előző részben) főleg az érvforrások első felénél alkalmazható.

A Corbett–Connors-féle retorika csoportosítása jónak tűnik, a részletek tárgyalása rámutat a logikai és a retorikai lehetőségek különbségére. Számos részletet alaposan tárgyal Bencze Lóránt (2001: 167–176) is, tulajdonképpen az ő részletezését kombináltam a Corbett–Connors-féle csoportosítással. Az új mozzanat az, hogy belássuk: az általános érvforrásokra is érvényes az I -> V modell, ez pedig azt jelenti, hogy a szigorúan logikai megoldással szemben áll a retorika lazább, kvázi logikai megoldása. A retorikai megoldás – Szvórényi József megfogalmazásában –szabadabb, teljesebb és ékebb (1858: 142); kérdés, hogy mit értsünk ezen.

Először a meghatározással, valamint a felosztással és az osztályozással foglalkozunk, előre helyezésüket fontosságuk indokolja. Platón *Phaidrosz* című dialógusában Szókratész – Phaidrosszal való beszélgetése során – felvázolja egy retorikaelmélet lényegét. A gondolkodás két formájára utal:

„Phaidrosz: Mi az a két forma?

Szókratész: Az egyik abban áll, hogy a sokféle szétszórt dolgokat együtt látva, egy fogalomba foglaljuk, s így minden egyes fogalmat meghatározva világossá tegyük, amit éppen fejtegetni akarunk. Mint most is Erószról – már akár jól, akár rosszul – azután szóltunk, hogy meghatároztuk: mi ő. Mindenesetre ennek köszönhető beszédünk, hogy világosan és önmagával összhangban maradván tudott beszélni.

Phaidrosz: És a másik formán mit értesz, Szókratész?

Szókratész: Azt, hogy a fogalmat ismét fajokra tudjuk tagolni, a természetes ízületek szerint, s nem igyekszünk széttörni egyik tagot sem, holmi rossz szakács módjára [...] (Platón 1984: 778–779).

Az első művelet a fogalomalkotás, majd a meghatározás, a második a felosztás. A „sokféle szétszórt dolgokat együtt látva” megállapítás a megismerés, ezt újabban a kognitív pszichológia és ennek nyomán a kognitív nyelvészet vizsgálja (vö. Eysenck–Keane 2003, Tolcsvai Nagy 2005).

Platón dialógusának közvetlen folytatása meglehetősen ironikus. Szókratész a fent említett két műveletet dialektikusnak (logikainak) nevezi, mire Phaidrosz naivul azt a megjegyzést teszi, hogy ez dialektika, és még nem a retorika lényege. Erre válaszolja gúnyosan Szókratész, hogy a retorika lényege minden bizonnyal a beszédnek minél több részre való felosztása, amellyel a korabeli retorikusok elvannak foglalva. A továbbiakból kiderül, hogy Szókratész a meggyőzést tartja fontosnak, és ezt a szónok a logikán kívül azzal éri el, hogy ismeri az emberi lelket, és eltalálja azt, hogy milyen lélekre milyen beszéddel tud hat, valamint felismeri az alkalmat. A *Phaidroszban* bontakozik ki az a retorika, amelyet Arisztotelész szövegezett meg értekezés – tankönyv – formájában.

A fejezet további egységei: Az általános érvforrások, A speciális érvforrások, A retorikán kívüli bizonyítékok, Az érvelés segédeszközei, Az érvelési hibák, A retorikai szövegelemzés.

Irodalom

- Acsay Ferenc 1889. *A prózai műfajok elmélete*. Budapest. Kókai Lajos.
- Aczél Petra – Bencze Lóránt 2001. *Mikor, miért, kinek, hogyan? Hatékonyság a nyelvi kommunikációban*. Corvinus Kiadó. Budapest.
- Adamik Tamás 2003. Chaim Perelman és a gyakorlati érvelés. In: A. Jászó Anna – Aczél Petra (szerk.) *A modern retorikai érvelés. A régi új retorika*. Trezor Kiadó. Budapest. 31–41.
- Ady Lajos – Lengyel Miklós 1928. *Retorika a középiskolák V. osztálya számára*. Budapest.
- Alszeghy Zsolt – Sík Sándor 1928. *Retorika a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola V. osztály számára*. Budapest.
- Arisztotelész 1999. *Rétorika*. Fordította és a bevezetést írta Adamik Tamás. Telosz Kiadó. Budapest.
- Corbett, Edward P. J. – Connors, Robert R. J. 1999. *Classical Rhetoric for the Modern Student*. Fourth edition. Oxford University Press. New York–Oxford.
- Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T. 2003. *Kognitív pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Freedman, Aviva – Pringle, Ian 1984. *Reinventing the rhetorical tradition*. Canadian Council of Teachers of English. Preboken. Ontario.
- Góbi Imre 1888. *Rhetorika. A gymnásiumok VI. osztálya számára*. Budapest.
- Harré, Rom 1997. Meggyőzés és manipulálás. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.) *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó. Budapest. 627–641.
- Lausberg, Heinrich 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik*. Hueber. München.
- Négyesy László 1901. *Rhetorika. Prózai olvasmányok. Elmélet*. Lampel. Budapest.
- Névy László 1878. *Rhetorika. A prózai műfajok elmélete*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés. Budapest.
- Perelman, Chaim 1982. *The realm of rhetoric*. Translated by William Kluback. Notre Dame–London, University of Notre Dame Press.
- Platón 1984. *Phaidrosz*. Fordította Kövendi Dénes. In: *Platón összes művei*. Európa Kiadó. Budapest. 797–805.
- Quintilianus, Marcus Fabius 2008. *Szónoklattan*. Kalligram Kiadó. Pozsony.
- Riedl Frigyes 1888. *Rhetorika és retorikai olvasókönyv*. Lampel Róbert.
- Szeberényi Lajos 1849. *Politikai szónoklat-tan*. Pest.
- Szvorényi József 1858³. *Ékesszólástan, vezérletül a remekírók fejtegetése- s a szép-írásművek kidolgozásában*. Pest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. A nyelvi kategorizáció kognitív nyelvészeti keretben. In: Zimányi Árpád (szerk.) *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Tom XXXII*. Eszterházy Károly Főiskola. Eger. 5–20.
- Walton, Douglas N. 1989. *Informal Logic. A Handbook for Critical Argumentation*. Cambridge University Press. Cambridge.

Adamikné Jászó, Anna

Rhetoric thinking and reading comprehension
– Part 2 –

The first part of this study was published in the previous issue of the journal. In this second part, the author gives a detailed description of the notions argumentation and sources of argument by introducing the approaches by various authors in different periods of history. She also discusses the development and the use of rhetoric terms in Hungarian. Then she introduces the characteristics of rhetoric argumentation and its features differing from the argumentation in formal logic. In the rest of the paper, she discusses the logic of enthymeme and the various sources of argument. Following the classification by ancient authors, she lists and analyzes the general sources of argument, i.e., topos. In particular, she discusses the sources of argument by Aristotle and Quintilian, and compares the theses of the two rhetoricians. She explains the views and classifications of Hungarian rhetoricians as well. Finally, the author mentions the sources of argument in Corbett and Connors's rhetoric which is mainly based on the relations between logic and reality.

Kulcsszók: nyelvtudomány, retorika, érvelés, érvtörások, enthüméma

Keywords: linguistics, rhetoric, argumentation, sources of arguments, enthymeme

Az írás szerzöjéről

Adamikné Jászó Anna

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

a.jaszo.anna[kukac]btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0003-4590-2772>